

Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian
Academy of Sciences – Institute of World Economics
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok

113.

2016. június

Biedermann Zsuzsánna

**A SZUBSZAHARAI AFRIKÁBÓL EURÓPÁBA
IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ KIVÁLTÓ OKAI**

MTI

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 113. (2016) 1–23. 2016. június

A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció kiváltó okai

szerző:

Biedermann Zsuzsanna

tudományos munkatárs

Magyar Tudományos Akadémia

Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

email: biedermann.zsuzsanna@krtk.mta.hu

ISBN 978-615-5594-48-9

ISSN 1417-2720

A szubszaharai¹ Afrikából Európába irányuló migráció kiváltó okai

Biedermann Zsuzsanna²

Összefoglaló

Az elmúlt néhány évben a szubszaharai Afrikából és a Maghreb-országokból érkező fokozott illegális migráció kiemelt figyelmet kapott, és felerősítette az európaiak tömeges exodustól való félelmét. (Castles – De Haas – Miller, 2014; Cuttitta, 2007; Goldschmidt, 2006; Lutterbeck, 2006; Lówiné, 2015; Póczik, 2011; Szabó, 2006).

Mivel a szubszaharai afrikai menekültek nagy része Líbián keresztül jut Európába, a tanulmány vizsgálja a líbiai fordulat migrációra gyakorolt hatását. Másrészt igyekszik az okokra is rávilágítani, különös tekintettel a származási országok gazdasági helyzetére. Az afrikai kontinens gazdasági elmaradottságának okait feltárva megérthetjük, hogy mennyiben magyarázzák gazdasági okok az Afrikából Európába irányuló fokozódó migrációt.

JEL: F22, F51, N37, N57, O14

Tárgyszavak: migráció, szubszaharai Afrika, strukturális átalakulás, Líbia, Arab Tavasz

---

---

¹ szubszaharai Afrika: A Szaharától délre eső területek, korábbi nevén Fekete-Afrika

Magyarországra folyamatosan érkeznek szubszaharai afrikai menedékkérők.

2015 júniusáig csak az afgán, szíriai, koszovói, pakisztáni, iraki menedékkérőkről tettek közzé külön statisztikát, más országok menedékkérőit „egyéb” kategóriába sorolták a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal statisztikáinak készítésekor. Ezen statisztikák alapján Magyarországra 2014 első félévében 1429 fő, a menedékkérők 26,29%-a érkezett egyéb országokból, míg 2015 első félévében 7478 fő, az összes kérelem 11,2%-a származott egyéb országok állampolgáraitól. Az „egyéb” kibocsátó országok között találhatóak szubszaharai Afrika országai is.

2015 júliusában Magyarországon 31.287 menedékkérelomból 1442 kérelem szubszaharai Afrikából (a menedékkérők 4,609%-a) érkezett, magas számban a Kongói Köztársaságból, Nigériából, Eritreából, Szomáliából, Szudánból és Kamerunból.

2015 augusztusában 47.094 menedékkérelomból 1409 kérelmet adott be szubszaharai afrikai állampolgár (a menedékkérők 2,992%-a), magasabb számban Szenegálból, Szomáliából, Szudánból, Nigériából, Eritreából és Kamerunból.

² tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világ gazdasági Intézet, Budaörsi út 45, H-1112 Budapest, Hungary Email: biedermann.zsuzsanna@krtk.mta.hu

Bevezetés

A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migrációban jelenleg „kapu”, korábban „szűrő” szerepet betöltő Líbiában kialakult biztonságpolitikai helyzet nagymértékben hozzájárul a migráció fokozódásához. 2011-ig, az Arab Tavasz kezdetéig az észak-afrikai rezsimek többé-kevésbé képesek voltak útját állni a menekültáradatnak, egyrészt erős határvédelmi rendszerük, másrészt az általuk biztosított munkalehetőségek révén. A 2011-es forradalom óta Líbia több mint 1700 kilométeres tengerpartja gyakorlatilag ellenőrizetlen, ezért a líbiai kikötők a Földközi-tengeren át Európába induló illegális bevándorlás fő kiindulópontjaivá váltak (Frontex, 2015).

Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az elvándorlásra készítő okok vizsgálatát a szubszaharai afrikai régióban. Ezen tanulmány az ún. „push faktorok” közül kiemelten foglalkozik a gazdasági elmaradottság kérdésével.

Afrika gazdasági elmaradottsága egyrészt a kontinens világgazdasági rendszerben betöltött kedvezőtlen szerepéből fakad. Másrészt endogén okokra is visszavezethető: Afrikában a 2000-es években beindult növekedésének nem strukturális transzformáció a forrása, hanem elsősorban új nyersanyag-felfedezések, egyes nyersanyagok árának emelkedése (Arbache – Page, 2009). A nyersanyagok kitermelésére épülő gazdaságok azonban számtalan nehézséggel néznek szembe, többek között fokozódhatnak a társadalmi egyenlőtlenségek és a korrupció, illetve a gazdaság többi részével kevésbé összekapcsolódó, viszonylag elszigetelten működő és nagyrészt automatizált kitermelő ágazat nem teremt elegendő új munkahelyet. A nyersanyagok kitermeléséhez kapcsolódó fejlődési csapdák a nyersanyagban gazdag afrikai országok jelentős részében akadályozzák, hogy a növekedés a szegényebb rétegekben is éreztesse hatását.

Elemzésünket a „kapu” szerepet betöltő Líbiával kezdjük, majd rátérünk a szubszaharai afrikai kibocsátó országok kivándorlásra ösztönző tényezőire, és kiemelt részletességgel tárgyaljuk a gazdasági kilátástalanság mélyebb okait. A konklúzióban rámutatunk a fokozódó migrációs nyomás enyhítésének módjaira és a migráció célországainak felelősségére a kérdés megoldásában.

A Líbiából kiáramló fekete-afrikai migránsok menekülését előmozdító tényezők³

Líbiában 2011 elején becslések szerint két és fél millió vendégmunkás dolgozott, közülük mintegy másfél millió illegálisan. (UNHCR, 2011) A hatmillió lakosú Líbiában élő külföldiek között a Nemzetközi Migrációs Szervezet adatai szerint jelentős volt a szubszaharai Afrikából származók aránya⁴ (fő kibocsátó országok: Eritrea, Szomália, Niger, Csád, Mali, Nigéria, Gambia, Ghána) (International Organization for Migration/IOM, 2011).

A Szaharán át Afrika szívéből Észak-Afrikába és (Tripoli és Bengázi kikötőjén keresztül) Európába vezető utat már a különféle árucikkkel, fűszerekkel és rabszolgákkal kereskedő karavánok is használták. Az olasz gyarmatosítás idején az útvonal „bezárult”, de az 1960-as évektől kezdve ismét megélénkült a forgalom Észak-Niger, Csád és Líbia között. Demográfiai adottságai miatt Líbia már a hetvenes évektől kezdve vendégmunkásokra szorult. Mégis csak az 1990-es évektől kezdve nőtt meg a fekete-afrikai bevándorlók száma Líbiában: Líbia és Csád között 1987-ben véget ért a háború, 1994-ben egyezményt kötöttek állampolgáraik szabad mozgásáról a két ország között, véget ért a nigéri és mali tuareg felkelés (1995 és 1996), ezek a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy biztonságosabbá váljon az átkelés a Szaharán. És a legfőbb bevándorlásra ösztönző tényező: Kaddáfi (kiábrándulva a vonakodó arab vezetőkből) meghirdette a pánafrikanizmust⁵, és többször is nyíltan biztatta a szubszaharai országok lakosait, akiket „testvérként” fogad majd, a munkavállalásra Líbiában. (Pastore, 2007)

Így a kilencvenes évektől kezdve egyre nagyobb számban érkeztek a szubszaharai afrikai bevándorlók Líbia területére. A „nyitott ajtók”-politika a kétezres években kezdett megváltozni, 2007-ben európai nyomásra az arabokra és afrikaiakra is vízumkényszert vezettek be, és a tartózkodási és munkavállalási engedélyek kiadását is szigorították. Ezen intézkedések eredménye volt, hogy „máról holnapra” másfél millió

---

³ A Líbiáról szóló rész az MTA Migrációs Munkacsoportjának kutatása keretében készült 2015 szeptemberében.

⁴ Líbiában élt a válság előtt 2011-ben: egymillió egyiptomi, 80.000 pakisztáni, 59.000 szudáni, 63.000 bangladesi, 26.000 filippínó, 10.500 vietnámi...

⁵ A pánafrikanizmus célja az afrikai „nép” felemelése, az afrikai egység megteremtése

hosszabb-rövidebb ideje Líbiában tartózkodó vendégmunkás és családjaik illegális bevándorlónak váltak. (Migration Policy Centre, 2013) A kétezres években a szigorítást kitoloncolási hullámok is követték Líbiában, a hivatalos indoklás szerint azért, hogy a bevándorlókat a líbiai munkaerőpiac igényeihez „igazítsák”. A kitoloncoltak nagy része szakképzetlen szubszaharai afrikai állampolgár volt. (HRW, 2006)

Fekete-ellenes rasszizmus Kaddáfi bukása után

A Kaddáfi-rezsim bukásával a líbiai fekete-ellenes rasszizmus, különösen a vendégmunkás feketékkel szembeni ellenérzések megerősödtek. Kaddáfi uralma idején az országban élő etnikai⁶ vagy vallási⁷ kisebbségeket gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták: a rendszer Zöld Könyve alapján Líbiában csak egy nép élt (arab), amely vallási szempontból is homogén volt (iszlám). A valóságban ez azt jelentette, hogy a kisebbségek folyamatos diszkriminációval szembesültek az élet minden területén. A líbiai őslakos feketékhez való hozzáállást meghatározták a rabszolga-kereskedelemből az évszázadok alatt meggyökeresedett nézetek: a fekete bőrszínt Észak-Afrika szerte a rabszolgasággal azonosítják. Habár a saría törvények alapján a muszlimokat nem lehet rabszolgásként használni, a muszlim rabszolgakereskedők ezt figyelmen kívül hagyva gyakran adták el rabszolgáknak fekete muszlimokat. (Wright, 2007)

A déli oázisokban élő fekete harratin népcsoport (muszlimok) és néhány kisebb északi fekete bőrű csoport megítélése a mai napig abból táplálkozik, hogy ők rabszolgák leszármazottai: habár elvileg szabadok, mégis a legalantasabb munkákat végzik, és a városi nyomornegyedek legrosszabb részein élnek. (Olson, 1996) Amikor 1998-ban Kaddáfi a korábbi arab helyett afrikaiként kezdte definiálni Líbiát (a Líbia elleni szankciók miatt az arab országok vezetői vonakodtak a Kaddáfi-féle pánarab

---

⁶ Habár a líbiaiak nagy része valóban arab, kisebbséget képeznek a Fezzánban élő berberiek, akik nyelvi és kulturális értelemben is elkülönülnek a Jafara fennsíkon élő arabul beszélő helyi törzsektől vagy az ország belső részein élő nomádoktól. Említésre érdemesek továbbá az ország tuareg, tibu és zaghawa kisebbségei. Ezen felül viszonylag jelentős fekete afrikai közösségek is élnek Líbiában, akiknek eredete még a rabszolga-kereskedelemből vezethető vissza (tehát már Kaddáfi pánafrikanizmusa előtt is jelen voltak az országban).

⁷ A líbiai zsidók nagy része még a forradalom után, 1949-ben elhagyta Líbiát, a maradék 7000 fő az 1967-es arab-izraeli háború után telepedett le nagyrészt Olaszországban. A keresztény vallást csak a népesség 2%-a gyakorolta, ők bevándorlók. Ezen felül élnek még kis számban Ibadi muszlimok az országban, de a nagy többség szunnita muszlim.

ideológiától, ennek eredménye volt a pánafrikanizmusra „váltás”), és Szubszaharából egyre nagyobb számban érkeztek feketék, a líbiai lakosság ellenérzése csak fokozódott. (Joffé, 2013) Mivel Kaddáfi nyíltan felemelte szavát a fekete-afrikaiak mellett, a feketéket a rendszer támogatóinak tartották, és a 2011-es forradalom után megindult a „vadászat” (Seymour, 2011) Kaddáfi fekete zsoldosai ellen. Kaddáfi az elit 32-es Brigádban (amelynek parancsnoka a diktátor egyik fia, Khamisz volt) állítólag rendszeresen alkalmazott csádi, a Száhel-övezet különböző országaiból származó tuareg és nyugat-szaharai POLISARIO-harcosokat (IRIN, 2011), akik hírhedtek voltak a civilekkel szembeni brutalitásokról. A Khamisz-féle brigád állítólag Kaddáfi halála után is követett el civilek elleni atrocitásokat Nyugat-Líbiában, ez pedig hozzájárult ahhoz, hogy Líbia számos régiójában bosszúhadjárat indult a feketék ellen, amelynek sok esetben nem a Líbiában őshonos feketék, hanem a szudáni, eritreai, stb. bevándorlók, vendégmunkások este áldozatul. (Joffé, 2013)

A kritikus biztonsági helyzet kedvez az embercsempész hálózatok működésének

Bár Kaddáfi sokat tett a törzsi helyett a nemzeti identitás kialakításáért, a Kaddáfi-rezsim bukása után tribalizmus és regionalizmus (Tripolitánia, Kirenaika, Fezzán és egyes régi tengerparti városok) mentén gyakorlatilag újraszerveződött az egész líbiai társadalom. Új törésvonalak nyíltak Kaddáfi támogatói és ellenzői között, az erőforrásokhoz való hozzáférés miatt, és az egyes, Kaddáfi által adományozott területek elvitatása kapcsán is. A törzsek és városok, városnegyedek milíciákat alapítottak, hogy az általános káosz idején akár fegyverrel is képviselni tudják saját érdekeiket. 2012 közepe óta az ország jelentős részén gyakorlatilag nincs központi hatalom, a milíciák önkényes letartóztatásokat, kínzásokat, bebörtönzéseket és bírói tárgyalás nélküli halálos ítéleteket hajtanak végre saját területükön.

A líbiai társadalom fekete-ellenes rasszizmusa a forradalom idején és azóta is elemi erővel tört a felszínre, és a feketék helyzete a Kaddáfi-érához képest napjainkra sokat romlott: a törvényen kívüli, nagyhatalmú milíciák aktív fellépése sok esetben épít a helyi lakosság rasszizmusára. Többek között az Amnesty International (Amnesty

*Biedermann Zsuzsánna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

International, 2012) és az Európai Parlament (EP, 2012) is expressis verbis felhívta a figyelmet a fekete-afrikai lakossággal szembeni megtorló akciókra, amelyeket az esetek nagy részében semmilyen felelősségre vonás nem követ.

A milíciák megerősödésével, erős központi hatalom hiányában a csempészhálózatok működése elől minden akadály elhárult a Földközi-tenger déli partján (Marsai, 2015), teljesen ellenőrizetlen a több mint 1700 kilométeres líbiai tengerpart, másrészt a különféle líbiai csoportok közti viszályok rendszeres összecsapásokkal járnak, ami szintén menekülésre sarkallja a Líbiában élő külföldieket. (Marsai, 2014)

Líbiának jelenleg nincs működő menekültkérelmeket elbíráló rendszere, nem tagja az 1951-es menekültek helyzetét szabályozó ENSZ-egyezménynek és az 1967-es kiegészítő jegyzőkönyvnek (UNHCR honlapja). A líbiai hatóságok és milíciák nem tesznek különbséget migráns, menedékkérő és menekült között, illegális státuszuk miatt mindannyian ki vannak téve az önkényes letartóztatásnak, elzárásnak. Előfordul, hogy a líbiai rendőrség tartóztatja le a külföldi állampolgárokat, de sok esetben milíciák kezébe kerülnek, akik elveszik tőlük értéktárgyaikat, pénzüket, és határozatlan időre táborokba zárják őket, ahol embertelen körülmények uralkodnak. (Amnesty International, 2012)

A kritikus biztonsági helyzet ellenére továbbra is folyamatosan érkeznek migránsok főleg Maliból, Csádból, Nigerből, Dél-Szudánból, Etiópiából és Eritreából szárazföldi úton, azonban a 2011 előtti időkkel szemben nem állnak meg Líbiában, végcéljuk Európa. Sivatagi csempészbandák segítségével jutnak el a tengerpartig, ahol a tengeri utazást szervező csempészek táborokba zárják őket, és ha kellő számban összegyűltek, akkor lélekvesztőkre terelve kihajózzák őket a Földközi-tengerre. (Marton, 2015)

Migrációs szakemberek szerint a Földközi-tengeren át Afrikából Európába vezető migrációs útvonal a legveszélyesebbek közé tartozik a világon.⁸ (IOM, 2015) Ennek ellenére a 2015 szeptemberi becslések szerint az év első nyolc hónapjában minden eddiginél több, összesen 330.000 ember érkezett Európába a Földközi-tengeren keresztül. (OECD Migration Policy Debates, 2015).

Az érkezők összetétele azonban megváltozott: korábban a menekültek mintegy 25%-a szíriai volt. 2015-ben azonban tekintettel a tengeri út veszélyességére (illetve Görög-

---

⁸ Jelentős veszélyforrás tovább az átkelés a Szaharán.

*Biedermann Zsuzsanna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

és Törökország relatív közelségére), és mivel Egyiptom és Algéria vízumkötelezettséget előírva megnehezítette a szírek Líbiába jutását, a szíriai menekültek aránya a földközi-tengeri úton Európába jutók között 6%-ra csökkent.

2015-ben nagyrészt eritreaiak (27%), nigériaiak (11%), szomáliai (9%), gambiaiak (5%) és szudániak (5%) használták a földközi-tengeri migrációs útvonalat.

Külön problémát jelent, hogy a nagyrészt olajiparra épülő, a Kaddáfi-rezsim idején még dinamikus líbiai gazdaság és munkaerőpiac korábban sok Európába tartó fekete-afrikait „felszívott”, maradásra bírta a helyi munkalehetőségekkel. Míg 2011 előtt Líbia éves olajtermelési kapacitása évi 1,7 millió hordóra rúgott, 2011 végére ez 0,5 millió hordóra csökkent. 2012-ben ismét sikerült 1,4 millió hordóra feltornáznia a kitermelt mennyiséget, de még nem alakul ki konszenzus az ország irányításáról, folyamatos akadozás várható a kitermelésben. 2011 óta bizonyos területeket, olajipari kitermelő egységeket lázadó csoportok tartanak ellenőrzésük alatt (Krauss, 2013). Az olajkitermelés és a politikai-biztonsági helyzet változásait a GDP-növekedés volatilis alakulása is tükrözi. (2010: 5%, 2011: -62,1%, 2012: 104,5%, 2013: -13,6%, 2014: -24%, World Bank, 2015)

A politikai bizonytalanság és káosz tehát a gazdaság alakulására is rendkívül negatívan hat: egyre több a líbiai munkanélküli, amely szintén az idegen-ellenesség irányába hat. A líbiai munkaerőpiac alig kínál lehetőséget a külföldről érkező vendégmunkásoknak napjainkban. (KPMG, 2014)

A szubszaharai afrikai kibocsátó országok kivándorlásra ösztönző tényezői

A kontinens kivándorlásra ösztönző tényezői röviden az alábbiakban foglalhatóak össze:

- **nincs lehetőség a tisztességes megélhetésre** a származási országban
- rendkívül **dinamikusan növekvő fiatal** (a lakosság egyharmada 20 és 24 év közötti, UNFPA, 2012) **népesség**. Mivel 2005 és 2050 között becslések szerint mintegy 700 millió fővel növekszik szubszaharai Afrikában a munkaképes korú

*Biedermann Zsuzsánna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

lakosság létszáma, ez a páratlan demográfiai robbanás már önmagában is vándorlási kényszert eredményez. Ugyanakkor a fejlett világ munkaképes korú lakosságának létszáma mintegy 88 millió fővel csökkenni fog ugyanebben az időszakban, tehát Európában a migrációs nyomás állandósulásával számolhatunk. (Búr – Tarrósy, 2011) Éppen ezért bír nagy jelentőséggel az elvándorlásra készítő okok részletesebb feltárása.

- **politikai instabilitás** (polgárháborúk, bukott államok, krónikus vészhelyzetek) vagy **elnyomó rezsimek** a kibocsátó országban
- változó klíma, **elsivatagosodás**, természeti katasztrófák
- a jó **líbiai munkalehetőségek szűkülése**, a líbiai fekete-ellenes rasszizmus megerősödése és a menekültstátusz rendszerének akadozása Líbiában továbbbúzi a menekülteket és a gazdasági céllal bevándorlókat is

A kibocsátó országok közül néhány akár több kivándorlásra ösztönző tényezővel is küzd, amelyek egymás hatását erősítik. Az elmúlt egy évtizedben belső konfliktusokkal szembesült Szudán és Dél-Szudán⁹, Szomália¹⁰, Mali¹¹ és Nigéria¹². Ugyanakkor a Száhel-övezeti országokban (többek között Szenegál, Mauritánia, Mali, Niger, Csád, Szudán, Eritrea, Etiópia) súlyos problémát jelent az elsivatagosodás (a Szahara dél felé terjeszkedik, a Csád-tó kiszáradóban), és az egyre gyakoribb szárazságok, illetve az elmúlt években a terrorista szervezetek (Anszár al-Saríja, al-Káida az Iszlám Maghreb Földjén, stb.) megerősödése, a drog- és embercsempész hálózatok¹³. A csempészhálózatok a hatalmas, gyéren lakott és nehezen megközelíthető, államhatalom által kevésbé vagy nem ellenőrzött Száhel-övezetben szabadon folytathatják illegális tevékenységüket.

---

⁹ egymással harcoltak Dél-Szudán függetlenné válásáig, jelenleg pedig a dél-szudáni dinka és nuer etnikumok egymás ellen

¹⁰ bukott állam, nincs működő központi hatalom, Kelet-Afrika legrettegettebb terrorszervezete, az Al-Shabaab 2009-2010-ben még uralma alatt tartotta a legtöbb fontos várost Szomáliában

¹¹ tuareg felkelésre rákapcsolódó iszlám hatalomátvétel hatására francia beavatkozás, a helyzet a mai napig nem rendeződött

¹² a Boko Haram radikális iszlamista terrorszervezet 2015 márciusában Belgiumnyi területet tartott uralma alatt

¹³ a latin-amerikai drogkereskedők ugyanis a narkóállam” Bissau-Guineában landolva Nyugat-Afrikán és a Száhel-övezeten keresztül juttatják el Európába kokainszállítmányaikat

*Biedermann Zsuzsanna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

Elnyomó rezsimek jellemzik többek között Eritreát¹⁴, Csádot¹⁵ és Etiópiát¹⁶.

Az afrikai elvándorlás kulcsa talán mégis leginkább a gazdasági kilátástalanság. Amíg a lakosság számára a helyi gazdaságok nem nyújtanak lehetőségeket, növekvő mértékben folytatódik majd az elvándorlás, és a relatív földrajzi közelség miatt a fejlett régiók közül továbbra is Európa lesz a fő cél. Afrika a 2000-es években dinamikus gazdasági fejlődést produkált, a világ leggyorsabban növekvő régiójává nőtte ki magát, azonban ez számos országban nem járt együtt jelentősebb munkahelyteremtéssel, illetve életszínvonal-emelkedéssel. A következő részben rávilágítunk ennek a látszólagos ellentmondásnak az okaira, a növekedés fő forrásaira és korlátaira, illetve áttekintjük, hogy Afrika milyen szerepet tölt be a világgazdasági rendszerben, a globális értékláncokban. Az elvándorlási tendenciák megváltozásához inkluzívabb, fenntarthatóbb növekedési pályára kell állnia a kontinensnek, az összegzésben erre is teszünk javaslatokat.

A dinamikus gazdasági növekedés nem teremtett elegendő új munkahelyet

2000-ben az Economist még „reménytelen kontinensnek” nevezte Afrikát, mert a nyolcvanas-kilencvenes években az egy főre jutó élelmiszertermelés, a születéskor várható élettartam és beiskolázási ráták tekintetében is visszaesés következett be a függetlenség utáni évtizedekhez képest (Búr, 2005). Napjainkban azonban a kontinens dinamikus növekedési mutatói miatt számos szakértő és a média is diskurzust váltott: Afrika „felemelkedését” és „újjászületését” vizionálják. (Africa Rising: Time Magazin borítója, 2012. december 3., Aspiring Africa: The Economist borítója, 2013. február 28.) Ennek oka, hogy az egy főre jutó GDP növekedése 2000 és 2010 között Szubszaharai Afrikában átlagosan 2,2% volt évente, a valaha mért legmagasabb érték a régióban (Cramer – Chang, 2015).¹⁷ Ugyanebben az időszakban a világ tíz leggyorsabban növekvő

---

¹⁴ ahol a katonai szolgálat az állampolgárokat egész életükben modernkori rabszolgaságra kötelezi és elszakítja a családjuktól

¹⁵ ahol Idriss Déby vaskézrel ragaszkodik 25 éve megszerzett hatalmához, és folyamatosan harcol az ország „felkelői” ellen

¹⁶ Hailemariam elnök pártja 2015 májusában a parlamenti helyek 100%-át megszerezte

¹⁷ összehasonlítva: ugyanebben az időszakban Latin-Amerika és a Karibi-térség lassabban (1,8%), Közép-Kelet és Észak-Afrika gyorsabban (2,6%) növekedett.

gazdasága közül hat szubszaharai ország volt: Angola évi átlag 11,1%-kal, Niger 8,9%-kal, Etiópia 8,4%-kal, Csád és Mozambik 7,9%-kal, Ruanda 7,6%-kal (ACET, 2013).

Az afrikai dinamizmus több tényező együttes és tartós fennállásának következménye. Számos ország következetes makrogazdasági intézkedéseket hajtott végre, a régió politikai és gazdasági intézményei megerősödtek és egyre több szubszaharai ország stabilizálódott. A növekedésben kiemelt szerepet játszottak az újonnan felfedezett nyersanyagok is: a fejlett gazdaságok részéről nőtt a nyersanyagok iránti kereslet, majd amikor a 2008-ban kezdődő válság miatt ez visszaesett, a feltörekvő piacok (többek között India, Kína, stb.) léptek fel nagyobb igényekkel (IMF, 2013). Az elmúlt évek dinamikus gazdasági növekedése tehát nagyrészt nyersanyagok exportjára épült, extrém példaként említhetjük Egyenlítői Guineát, ahol a kilencvenes években találtak olajat, és 1995 és 2010 között átlagosan évi 18,6%-kal nőtt az országban az egy főre jutó GDP.

A hirtelen megugró kormányzati bevételek és GDP-növekedés azonban sok esetben nem hoztak érdemi pozitív változást az átlagemberek életében, ugyanis a gazdasági növekedési rátát nem feltétlenül követte a szegénységi ráta ugyanolyan mértékű csökkenése. Ez az egyenlőtlenség mértékével magyarázható. Szubszaharai Afrika nem egy országában megfigyelhető, hogy a társadalom szűk rétege, egy járadékvadász elit tartja ellenőrzése alatt a nyersanyagbevételeket. A többi befolyásoló tényezőt is figyelembe véve (kontrollálva) például megállapítható, hogy a nyersanyagban relatíve gazdag szubszaharai országok egységnyi növekedése 2,41 egységnyi csökkenést idéz elő a szegénységben, ezzel szemben a nyersanyagban relatíve szegény országok egységnyi növekedése jelentősen nagyobb, 3,17 egységnyi csökkenést indukál a szegénység mértékében. (Világbank, 2013) Tehát a nyersanyag-függőség növekedésével nő az egyenlőtlenség mértéke, és a növekedés kevésbé érezteti pozitív hatását a társadalom szegényei körében. (Szabó, 2016)

A nyersanyagokra alapozott növekedés kedvezőtlen hatásai

Ha a nyersanyag-exportot fenntarthatóság szempontjából tekintjük át, akkor aggodalomra adhat okot, hogy Afrika egyre inkább függ a nyersanyagoktól: az elsődleges nyersanyagok aránya az összexporton belül az 1995-ös 72%-ról 2009-re 81%-ra nőtt.

(UNDP, 2011). A nyersanyagok jellegükből fakadóan nem megújulóak, azaz amikor Afrika dinamikus növekedését tárgyaljuk, érdemes lehet számításba venni a csökkenő nyersanyag-készleteket. 2011-ben a Világbank „A nemzetek változó vagyona” címmel megjelent összefoglalója többször is utal az úgynevezett tényleges megtakarítás (vagy más néven kiigazított nettó megtakarítás) mérőszámra. A mutató lényege, hogy a nettó nemzeti megtakarításból számszerűsítve levonja a növekedéshez „elhasznált” nyersanyagokat (és esetleg természeti erőforrásokat, pl. erdőirtást) és a természetszennyezést. Ugyanakkor hozzáadott értéket jelent az oktatási rendszerbe történő befektetés. Szubszaharai Afrika „tényleges megtakarítása” 2008-ban például – 6% (éves bruttó nemzeti össztermékének hat százalékát veszítette el a kontinens ebben az évben). A jelentés megállapítja, hogy Afrika 1994 óta nem fenntartható növekedési pályára állt: az ásványi anyagok és természeti erőforrások véges mennyiségét és a környezetszennyezést is számításba véve többet veszít, mint nyer azzal, hogy az afrikai ásványkincs-vagyont egyre gyorsuló ütemben vonják ki a kontinensről (Világbank, 2011).

A nyersanyagok ára sokkal változóbban alakul, mint a feldolgozott termékeké. Ennek oka az alacsony rövid távú keresleti és kínálati árrugalmasság, amely a nyersanyagok jellegéből fakadóan jellemző ezekre a piacokra.

Amikor a kereslet és kínálat között eltérés van, a piac felhajtja vagy csökkenti az árat, hogy kiegyensúlyozza az eltérést. Rövid távon a nyersanyagok felhasználóinak nagyon nehéz helyettes terméket találniuk (pld. benzin), tehát igen jelentős árváltozásra van szükség ahhoz, hogy rövid távon változtassanak a vásárlói szokásaikon. Ugyanezen logika mentén, a nyersanyagok gyártói sem tudnak elég gyorsan reagálni az árváltozásokra, ugyanis sokáig tarthat pld. új kutatás fűzni, ha emelkednek az árak, és sok esetben a működés leállítása jelentősebb költségekkel járna, még áresés esetén is.

Tehát ha kínálati (pld. felkelők megtámadták az olajkitermelő egységet, vagy megrongálták az olajvezetékeket), vagy keresleti (nagyon hideg a tél, több gázra van szükség) sokk mutatkozik, az áraknak nagyon meg kell változnia, hogy a piaci szereplők érdeemben változtassanak viselkedésükön (leállítsák a termelést, kevesebb gázt vegyenek, stb.) A volatilitás problémás, mivel a hatalmon lévő kormány a többletbevételekből a közvélemény nyomása hatására infrastrukturális, egészségügyi

fejlesztésekbe kezdhet, vagy szociális programokat indíthat, amelyek a nyersanyagok világpiaci árának csökkenésekor félbeszakadnak, és a mindenkori kormány iránti bizalom megrendülhet. Ugyanakkor a többletbevételek megtakarítását, hosszú távú befektetését nehéz igazolni a szegénységben élő társadalmi rétegek felé, főleg, ha a vezetők iránti bizalom alacsony.

Ugyanakkor a kitermelés negatív hatással lehet a feldolgozóiparra is. A nyersanyagok kitermeléséből származó jövedelmek miatt elterelődik a figyelem a gazdaság diverzifikálásáról. (Van Wijnbergen (1984), Gylfason et al. (1997) Sachs és Warner (1995, 2001), Torvik (2001) A kitermelő szektorban sok esetben magasabbak a fizetések, így elszívja a minőségi, képzett munkaerőt az állami és magánszektorból is. Ráadásul a kitermelés rendkívül tőkeintenzív, így előfordulhat, hogy a minőségi munkaerő és a tőke egyaránt a kitermelésben koncentrálódik.

Ha a nyersanyagárak nőnek, a hirtelen megnövekedett bevételek áttételesen a reálárfolyam felértékelődésével járhatnak, ez pedig rontja a nem nyersanyag-alapú exportágazatok versenyképességét (azaz a hazai termékekért külföldön többet kell fizetni), ez is hozzájárulhat a feldolgozóipar visszaeséséhez. A fentiekben leírt „holland kór” számos nyersanyagban gazdag afrikai országot sújt.

A nyersanyagok kitermelésére épített gazdasági növekedés egyéb hátrányokkal is járhat: az ún. Prebisch-Singer hipotézis szerint hosszú távon a nyersanyagok feldolgozott termékekhez viszonyított ára csökken, így a nyersanyagokat előállító országok cserearány-mutatói hosszú távon elkerülhetetlenül romlanak. Azaz egyre több nyersanyagot kell „fizetni” ugyanannyi feldolgozott termékért. Ezt a hipotézist a mai napig nem sikerült egyértelműen igazolni, sem cáfolni statisztikai módszerekkel, és a szakirodalom rendkívül megosztott ebben a kérdésben (Cuddington (1992), Cuddington et al. (2007), Cuddington – Urzua (1989), Grilli – Yang (1988), Pindyck (1999), Hadass – Williamson (2003), Reinhart – Wickham (1994), Kellard – Wohar (2005), Balagtas – Holt (2009). Azonban a legutóbbi, rendkívül hosszú idősorokkal dolgozó felmérés igazolni látszik, hogy a nyersanyagok feldolgozott termékekhez viszonyított ára hosszú távon csökken. (Harvey et al., 2010)

Összesítve tehát a primer termékek eladására épített gazdasági növekedés olyan gazdaságpolitikai nehézségeket vet fel, amelyek kezeléséhez a szubszaharai országok

többsége nem rendelkezik megfelelő intézményi háttérrel és tapasztalattal. Ugyanakkor a gazdasági fejlődésről szóló szakirodalom egyik legfontosabb megállapítása, hogy a fejlődés strukturális átalakulással jár. Azok a szegény országok tudnak érdemben fejlődni, amelyek képesek diverzifikálni a gazdaságot, elmozdulni a mezőgazdasági termelés és nyersanyagok előállítása felől a modern gazdasági tevékenységek irányába, amelyek révén a termelékenység és a jövedelmek nőnek. A strukturális átalakulás üteme határozza meg, hogy sikeres vagy sikertelen egy adott ország (Gelb – Meyer – Ramachandran, 2015). Afrika ebben a tekintetben elmarad a többi kontinenstől, ennek azonban nemcsak a fentiekben említett nyersanyagokra és primer termékekre alapozott növekedés az oka. A külső tényezők, a globális értékláncokban betöltött marginális szerep is determinálja a kontinens mozgásterét.

Afrika marginális szerepe a globális értékláncokban

A globalizáció megváltoztatta a termékek és szolgáltatások előállításának módját: az országok közötti kereskedelem helyett ma már egyetlen terméket számos országot (akár az egész Földet) behálózó termelési/előállítási láncokban állítanak elő. Az ún. globális értékláncokba való hatékony bekapcsolódás napjainkban a felzárkózás egyetlen lehetséges módja, mert a – korábban jól bevált – utánzásra vagy a megszerzett technológia visszafejtésére már nincs idő: az alkalmazott módszerek túl gyorsan változnak és avulnak el. Ma már „csak” be kell kapcsolódni egy létező értékláncba, így elvileg olyan tőkeszegényebb és alacsony technológiai színvonalon álló országok is hozzájuthatnak a fejlett technológiához és knowhow-hoz, amelyeknek korábban nem lett volna módja erre az iparosodás (növekedés, tőkefelhalmozás, beszállítói hálózat kialakítása, stb.) stációinak végigjárása nélkül (Szalavetz, 2013). A felzárkózás felgyorsult, de tartós sikerről csak akkor beszélhetünk, ha egy ország szereplői az alacsonyabb hozzáadott-értékű gazdasági tevékenységektől a magasabb hozzáadott-értékűek felé mozdulnak el és/vagy az értékláncon belül megtermelt teljes jövedelemből az ország a rá eső részt növelni tudja (Gereffi et al., 2005; Humphrey – Schmitz, 2002).

A globális értékláncokban Afrika egyelőre elenyésző szerepet játszik. A legerősebb kapcsolatok Kelet-Ázsia, Európa és Észak-Amerika között vannak, ezen három központban és között zajlik a globális értéklánc hozzáadott érték-kereskedelem 85%-a.

Afrika részesedése mindössze 2,2% volt 2011-ben (az 1995-ös 1,4%-hoz képest is csekély az előrelépés).

Az értékláncokat az is jellemzi, hogy bizonyos tevékenységek magasabb hányadot képviselnek az értékláncon belül megtermelt jövedelemből, az összeszerelés például jellemzően kevésbé kifizetődő, mint a kutatás-fejlesztés vagy a marketingtevékenységek. Az afrikai országok az értékláncokban általában az alacsonyabb hozzáadott értékű tevékenységeket végzik és félő, hogy nem sikerül feljebb lépniük (African Economic Outlook, 2014). A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) közösen végzett felmérést fejlődő országok magáncégei körében arról, hogy miért nem sikerül felfelé elmozdulniuk az értékláncokban. A cégek a tőkehiányra, a magas szállítási költségekre, a rossz minőségű infrastruktúrára és a szabályozási környezet bizonytalanságaira hivatkoztak (OECD – WTO, 2013).

Az, hogy Afrika csak alacsony hozzáadott értékű fázisokban és marginálisan tudott bekapcsolódni a globális értékláncokba, nem csak belső problémákra vezethető vissza. Az érvényben lévő kereskedelmi szabályozás, a preferenciális kereskedelmi egyezmények, amelyek elvileg a legkevésbé fejlett országok áruinak adnak kedvezményeket, nem igazán javítottak szubszaharai Afrika helyzetén.

Ezen egyezményekből általában pont azok a termékek maradnak ki, amelyekhez a legkevésbé fejlett országoknak leginkább fűződne érdeke. Tehát ha hirtelen feldolgozott termékek exportjára állna át némely szubszaharai ország gazdasága, termékeinek versenyképességét aláásná a feldolgozott termékekre kivetett magas vámok mértéke. Ugyanezen ország primer termékeit (pld. nyers gyémánt) azonban valószínűleg minimális vám terheli vagy vámmentességet élveznek.

Sok esetben a származási szabályok olyan bonyolultak és az afrikai országok számára kedvezőtlenek (főleg azon termékek esetében, amelyek nem teljes egészében valamelyik kedvezményezett országban jöttek létre), hogy a biztosított kedvezmények tényleges felhasználása rendkívül alacsony mértékű marad. Botswanai terepkutatásom során a marhahús exportálásáért felelős minisztériumi alkalmazott megemlítette, hogy ha Európába szeretnének marhahúst exportálni, akkor az állat útját születésétől kezdve nyomon kell követni. Ez állítása szerint nehezen egyeztethető össze a helyi hagyományokkal, a nomád állattartással. (Interjú a Ministry of Trade and Industry

*Biedermann Zsuzsánna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

szakértőivel, Gaborone, 2016. január 24.) Namíbiában pedig azt jelezte egyik interjúalanyunk, hogy az Európai Unióval kötendő gazdasági partnerségi megállapodás (EPA) legfőbb akadálya¹⁸, hogy Namíbia nem rendelkezik árualappal a kedvezmények kiaknázására. Tehát hiába vám- és kvótamentes az EU-piachoz való hozzáférésük, nem tudják kihasználni. Azonban ha megnyitják piacaikat az EU termékei előtt, saját növekedék iparágaik láthatják kárát. (Interjú Leon Kufa szakértővel, Windhoek, 2016. február 3.)

A kereskedelmi egyezmények preferenciái sokszor a legkevésbé fejlett országokra vonatkoznak, így kimarad számos olyan szubszaharai ország, amely leginkább tudná hasznosítani azokat. A preferenciáknak azon országokra is vonatkozniuk kellene, amelyek közel vannak globálisan is versenyképes klaszterek kialakításához. Többek között Dél-Szudánnak és Malawinak is nagy szüksége van a preferenciális egyezményekre, csak egyelőre nincs esélyük leküzdeni a globális értékláncokba történő belépést akadályozó tényezőket, míg Ghána vagy Kenya jobb esélyekkel indul. Egyértelmű, hogy a kereskedelmi egyezményeknek liberálisabb származási szabályokkal és az országok és termékek szélesebb körével kellene operálniuk ahhoz, hogy a szubszaharai országok exporttevékenysége sokszínűbbé válhasson és érdemben bekapcsolódhassanak a globális értékláncokba (ACET,2013).

A globális értékláncok bizonyos értelemben egyszerűbbé tették a strukturális átalakulást, hiszen elegendő egy szűk tevékenységre specializálódva bekapcsolódni a termelési láncba, az iparosodás időigényes stációinak végigjárása nélkül. Ugyanakkor az értékláncok élén álló szereplők kiszervezési döntéseit a költséghatékonyság határozza meg, azaz akkor döntenek az Afrikába település mellett, ha az értékláncokba már integrálódott szereplők helyett az afrikai szereplők képesek ugyanazt olcsóbban elvégezni (Leamer, 2007). Mivel az ázsiai munkaerőköltségek emelkednek, erre van esély. Afrikának képzettebb munkaerővel, következetes szabályozási környezettel és minőségibb infrastruktúrával lehet esélye a befektetőkért folyó globális versenyben.

---

¹⁸ 2016. június 10-én a partnerségi megállapodást aláírta hat dél-afrikai ország (Namíbia, Botswana, Lesotho, Szváziföld, Mozambik és Dél-Afrika) és az Európai Unió képviselői a botswanai Kasane városában

Konklúzió

Az Afrikából Európába irányuló migráció és a hozzá kapcsolódó embercsempész hálózatok évszázadok óta tevékenykednek, azonban az elmúlt néhány évben ugrásszerűen megnőtt az illegálisan Európába igyekvő migránsok száma. Éppen ezért érdemes részletesebb vizsgálatnak alávetni a migráció kiváltó okait, lefolyását és következményeit.

Ez a tanulmány a szubszaharai afrikai lakosság elvándorlásra okot adó tényezői közül a gazdasági elmaradottság kérdéskörét vizsgálta. Összességében tehát az elvándorlás egyik fő oka az, hogy az elmúlt évek dinamikus gazdasági növekedési eredményei nem éreztetik pozitív hatásukat az afrikai társadalmak szegényei körében. A növekedés forrása az afrikai gazdaságok túlnyomó részében a nyersanyagok kitermelése és exportja, azaz iparosodás terén a szubszaharai országok nem tudnak jelentős eredményt felmutatni. A nyersanyagfüggőség számos negatív folyamatot generál: az árak volatilitása az állami büdzsét nehezen tervezhetővé teszi, a felértékelődő helyi valuta a feldolgozóipar hanyatlásához vezethet és egyes szakértők szerint a nyersanyagexportőr országok cserearány-mutatói hosszú távon romlanak. Az enklávémódjára működő kitermelő szektorok nem teremtenek elegendő új munkahelyet a demográfiai robbanás miatt munkaerőpiacra belépni kívánó növekvő számú fiatal számára. A politikai vezetőkbe vetett bizalom alacsony szintje, a járadékokért folyó küzdelem miatt fokozódó korrupció és a társadalmi egyenlőtlenség szintén hozzájárulnak a gazdasági kilátástalanság érzéséhez.

Afrika elmaradottságáért ugyanakkor a migránsok célországai is felelősek: a kereskedelmi egyezményeket a fejlett országok érdekei alapján fogalmazzák meg, és Afrika a globális értékláncokban csak marginális szerephez jut. A szigorú származási szabályok, illetve a szűk körű preferenciális klauzulák akadályozzák, ellehetetlenítik a kontinens betagozódását az értékláncokba. Napjaink kereskedelmi rendszere a fejlett országok érdekeit szolgálja, és ha Afrika továbbra is csak nyersanyagexportőrként vesz részt benne, a gazdasági különbségek fokozódásával számolhatunk (Nafeez, 2004). Éppen ezért a fejlesztéspolitika elsődleges feladata, hogy Afrika strukturális átalakulását,

*Biedermann Zsuzsánna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

gazdasági diverzifikációját és érdemi bekapcsolódását a globális értékláncokba elősegítse.

Ugyanakkor az Afrikából Európába irányuló fokozódó migrációért az Arab Tavasz okozta változások és a kritikus líbiai biztonsági helyzet is okolható. A Kaddáfi-rezsim bukása után tribalizmus és regionalizmus mentén újraszerveződött a líbiai társadalom, és erős központi hatalom hiányában, a megerősödött törzsi és regionális, városi milíciák miatt fragmentált országban az embercsempész hálózatok működése gyakorlatilag zavartalan. A biztonsági helyzet romlása a gazdaságra is negatív hatást gyakorol: korábban a líbiai munkaerőpiac képes volt felszívni a szubszaharai afrikai migránsok jelentős részét, de napjainkban a szűkülő munkalehetőségek és az erősödő fekete-ellenes rasszizmus tovább tolja a migránsokat Európa felé. Amennyiben Európa csökkentené az Afrika felől ránehezedő migrációs nyomást, erőteljesebben kellene támogatnia a líbiai központi hatalom megerősödését és a líbiai gazdaság revitalizálását.

Felhasznált irodalom

- ACET (African Center for Economic Transformation) (2013): Growing rapidly – Transforming slowly. Accra, Ghana: ACET
- Amnesty International (2012): Libya – Foreign nationals face abuse and exploitation, Press Release, <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2012/11/libya-foreign-nationals-face-abuse-and-exploitation/> (Letöltve: 2015. szeptember 24.)
- Arbache, Jorge Saba – Page, John (2009): How Fragile Is Africa's Recent Growth? *Journal of African Economies* 19:1-24. o.
- Balagtas, Joseph – Holt, Matthew (2009): The Commodity Terms of Trade, Unit Roots and Nonlinear Alternatives: A Smooth Transition Approach, *American Journal of Agricultural Economics*, Volume 91 Issue 1, p. 87–105.
- Collier, Paul – Venables, Alan J. (2007): Rethinking trade preferences: how Africa can diversify its exports. *World Economy*, 30 (8): p. 1326-1345.
- Cramer, Christopher – Chang, Ha-Joon (2015): Tigers or tiger prawns? – The African Growth „Tragedy” and „Renaissance” in Perspective. In: Monga, Célestin – Lin, Justin Yifu (eds.): *The Oxford Handbook of Africa and Economics: Volume I. Context and concepts*, Oxford: Oxford University Press, p. 483-503.
- Cuddington, John (1992) Long-Run Trends in 26 Primary Commodity Prices, *Journal of Development Economics*, 39, p. 207-227.
- Cuddington, John – Ludema, Rodney – Jayasuriya, Shamila (2007): Prebisch-Singer Redux, In: *Natural Resources: Neither Curse, Nor Destiny*, Palo Alto: Stanford University Press és Washington DC: World Bank, p. 103-140.

- Cuddington, John – Urzua, Carlos (1989): Trends and Cycles in the Net Barter Terms of Trade: A New Approach, *Economic Journal* 99, p. 426-442.
- Cuttitta, Paolo (2007): The changes in the fight against illegal immigration in the Euro-Mediterranean area and in Euro-Mediterranean relations. In *Working paper*. Genoa: University of Genoa.
- European Parliament (2012): European Parliament Resolution on the situation of migrants in Libya,
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2012-0518&language=EN> (2015. szeptember 24.)
- Ferruccio, Pastore (2007): Libya's entry into the migration great game: Recent Developments and critical issues, Centro Studi di Politica Internazionale, <http://www.cespi.it/PDF/Pastore-Libia-great%20game.pdf> (Letöltve: 2015. szeptember 21.)
- FRONTEX (2015): Central Mediterranean Route, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/central-mediterranean-route/> (Letöltve: 2015. szeptember 24.)
- Gazdag Ferenc – Tálás Péter: A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I., *Nemzet és biztonság*, 2008. 1. évf. 4. sz.
- Gelb, Alan – Meyer, Christian – Ramachandran, Vijaya (2015): Development as Diffusion – Manufacturing Productivity and Africa's Missing Middle. In: Monga, Célestin – Lin, Justin Yifu (eds.): *The Oxford Handbook of Africa and Economics: Volume I. Context and concepts*, Oxford: Oxford University Press, 115-135.
- Gereffi, Gary – Humphrey, John – Sturgeon, Timothy (2005): The governance of global value chains. *Review of International Political Economy*, 12 (1), p.78-104.
- Goldschmidt, Elie (2006): Storming the Fences: Morocco and Europe's Anti-Migration Policy. *Middle East Report*, p. 239.

- Grilli, Enzo – Yang, Maw Cheng (1988): Primary Commodity Prices, Manufactured Goods Prices, and the Terms of Trade of Developing Countries: What the Long Run Shows, *World Bank Economic Review* 2, no. 1, p. 1-47.
- Gylfason, Thorvaldur – Herbertsson, Tryggvi T. – Zoega, Gylfi (1999): A Mixed Blessing: Natural Resources and Economic Growth, *Macroeconomic Dynamics* 3 (1999), p. 204-225.
- Hadass, Yael – Williamson, Jeffrey (2003): Terms of Trade Shocks and Economic Performance 1870-1940: Prebisch and Singer Revisited, *Economic Development and Cultural Change*, Chicago: University of Chicago Press, vol. 51(3), 629-56, April. NBER WP 8188, 2001
- Harvey, David – Kellard, Neil – Madsen, Jakob – Wohar, Mark (2010): The Prebisch-Singer Hypothesis: Four Centuries of Evidence, *Review of Economics and Statistics*, 92, no. 2, May, p. 367-377.
- HRW (2006): Stemming the Flow: Abuses Against Migrants, Asylum Seekers and Refugees, Volume 18., No.5 (E)
<http://www.hrw.org/reports/2006/libya0906/libya0906webwcover.pdf>
(Letöltve: 2015. szeptember 21.)
- Humphrey, John – Schmitz, Hubert (2002): How does insertion in global value chains affect upgrading in industrial clusters? *Regional Studies* 36 (9), p. 1017-1027.
- IMF (2013): Regional Economic Outlook: Sub-Saharan Africa – Keeping the Pace. Washington: IMF
- IMF (2015): How Can Sub-Saharan Africa Harness the Demographic Dividend,
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/afr/eng/pdf/chap2.pdf>
(Letöltve: 2015. szeptember 24.)
- IOM (2015): Mediterranean Migrant Arrivals, Deaths at Sea Soar,
<https://www.iom.int/news/mediterranean-migrant-arrivals-deaths-sea-soar>
(Letöltve: 2015. szeptember 24.)

- IOM (2011): Libyan Crisis, One Month into IOM's response, <http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/media/docs/reports/MENA-One-Month-Report.pdf> (Letöltve: 2015. szeptember 21.)
- IRIN Humanitarian News and Analysis (2011): Libya – Sub-Saharan migrants keep their heads down, <http://www.irinnews.org/report/93763/libya-sub-saharan-migrants-keep-their-heads-down> (Letöltve: 2015. szeptember 24.)
- Joffé, George (2014): Minorities in the new Libya in Ennaji, Moha Ennaji (ed.): Multiculturalism and Democracy in North Africa: Aftermath of the Arab Spring, Routledge Publishers
- Kellard, Neil – Wohar, Mark (2006). On the prevalence of trends in primary commodity prices, *Journal of Development Economics*, 79, no.1, February, p. 146-167.
- KPMG (2014): Investing in Libya
<https://www.kpmg.com/LY/en/IssuesAndInsights/Research/Documents/Investing-in-Libya.pdf> (Letöltve: 2015. szeptember 25.)
- Leamer, Edward E. (2007): A Flat World, a Level Playing Field, a Small World After All, or None of the Above? A Review of Thomas L. Friedman's *The World is Flat*. *Journal of Economic Literature*, 45 (1): 83-126. o.
- Lutterbeck, Derek (2006): Policing Migration in the Mediterranean. *Mediterranean Politics*, 11 (1), p. 59–82.
- Marsai Viktor (2014): A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből, *Nemzet és Biztonság*, 2014/3. szám
- Marsai Viktor (2015): Líbiai menekültek – európai válaszok
<http://www.afrikablog.hu/mi-allhat-az-egyre-nagyobb-mereteket-olto-europaba-iranyulo-menekultaradat-hattereben-libiai-menekultek-europai-valaszok/> (Letöltve: 2015. szeptember 23.)
- Marton Béla (2015): Emberkereskedők zúdítanak menekültáradatot Európára, Interjú Marton Béla tripoli magyar nagykövettel, *Népszabadság*, 2015. április 24.

- Migration Policy Centre (2013): Libya, The Demographic-Economic Framework of Migration, The Legal Framework of Migration, The Socio-Political Framework of Migration,
http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/migration_profiles/Libya.pdf
(Letöltve: 2015. szeptember 21.)
- Nafeez, M. Ahmed (2004): The Globalisation of Insecurity: How the International Economic Order Undermines and National Security on a World Scale, Institute for Policy Research and Development, United Kingdom
- OECD – WTO (2013): Aid for trade at a glance 2013: Connecting to value chains, Chapter 4: Boosting value chains via regional aid for trade,
http://dx.doi.org/10.1787/aid_glance-2013-en (Letöltve: 2015. szeptember 21.)
- Olson, James S. (1996): The Peoples of Africa: An Ethnohistorical Dictionary, Greenwood Publishing, Westport
- Pindyck, Robert S. (1999) The Long-Run Evolution of Energy Prices, *The Energy Journal* 20, 2., p. 1-27.
- Reinhart, Carmen – Wickham, Peter (1994): Commodity Prices: Cyclical Weakness or Secular Decline? *IMF Staff Papers* 41, Washington D.C., IMF
- Sachs, Jeffrey – Warner, Andrew (1995): Natural Resource Abundance and Economic Growth, in G. Meier and J. Rauch, eds., *Leading Issues in Economic Development*, New York: Oxford University Press. NBER WP 5398.
- Sachs, Jeffrey – Warner, Andrew (2001): The Curse of Natural Resources, *European Economic Review* (Elsevier), vol. 45(4-6), p. 827-838
- Seymour, Richard (2011): Libya's spectacular revolution has been disgraced by racism, *The Guardian*, 30 August 2011,
<http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/aug/30/libya-spectacular-revolution-disgraced-racism> (Letöltve: 2015. szeptember 23.)

*Biedermann Zsuzsánna / A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció
kiváltó okai*

Szabó A. Ferenc (2006): *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*,
Zrínyi Kiadó, Budapest

Szabó Krisztina (2016): *Szegénység és egészségügy az egyenlőtlenség tükrében*
Szubszaharai Afrikában, kézirat, MTA KRITK Világgazdasági Intézet, Budapest

Szalavetz Andrea (2013): Régi-új világgazdasági jelenségek a globális értékláncok
tükrében. *Külgazdaság* 57 (3-4). 46-64. o.

Torvik, Ragnar (2001): Learning By Doing and the Dutch Disease, *European Economic
Review* 45 (2001), p. 285-306.

UNFPA (2012): Status Report – Adolescents and Young People in Sub-Saharan Africa –
Opportunities and Challenges, <http://www.prb.org/pdf12/status-report-youth-subsaharan-Africa.pdf> (Letöltve: 2015. szeptember 24.)

UNHCR (2011): Update on the humanitarian situation in Libya and the neighbouring
countries, <http://www.unhcr.org/4d7788729.html> (Letöltve: 2015. szeptember
21.)

Van Wijnbergen, Sweder (1984): The Dutch Disease: a Disease after All? *Economic
Journal* 94 (1984), p. 41-55.

Világbank (2011): *The Changing Wealth of Nations*. Washington, D. C.: World Bank

Világbank (2013): *Africa's Pulse Report*,
http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Africa/Report/Africas-Pulse-brochure_Vol7.pdf (Letöltve: 2015. szeptember 21.)

Wright, John (2007): *The Trans-Saharan Slave Trade*, Routledge Publishers